

A FELSZÍN ALATTI VIZEK FENNTARTHATÓ HASZNÁLATA AZ EU VÍZ-KERETIRÁNYELV KÖVETELMÉNYEI

Simonffy Zoltán¹

A felszín alatti vizek fenntartható használata általánosságban azt jelenti, hogy az ember vízzel kapcsolatos igényeinek kielégítése csak olyan formában és mértékig lehetséges, amely sem rövid, sem hosszú távon nem rontja az emberiség alapvető vízszükségletének kielégítését, és mindezt a felszín alatti vizek ökológiai és tájalkotó szerepének megőrzése mellett. Ehhez világosan kellene látnunk a jövő vízigényeit és azokat a hatásokat, amelyeket az emberi beavatkozások hosszú távon a vízminőség alakulásában és az ökoszisztémák működésében jelentenek. Nem csupán az ökológiai hatások, hanem a fenntarthatóság gazdasági és társadalmi elemei is nehezen előrejelezhetők. A jelenleg uralkodó globalizációs szemlélet számos kérdésben ellentétes érdekeken alapul, mint a fenntarthatóság. Aligha lehet ma megmondani, hogy milyen kompromisszumok szülehetnek.

Pragmatikusan közelítve a kérdést rövid- és középtávon a feladatot lényegében annak a feltételrendszernek a meghatározása és működtetése jelenti, amelyet a szabályozás oldaláról támogatva a fenntarthatóság szempontjai legalább részben érvényesíthetők. A szabályok egyelőre a szemléletváltást helyettesítik, illetve segítik. A kívánatos feltételrendszer elemei:

- a felszín alatti vízkészletek utánpótlódásának, illetve - ahol ez fennáll - természetes védettségüknek a megőrzése (szoros kapcsolatban a földtani közeg védelmére vonatkozó célkitűzésekkel),
- a vízkivétel hosszú távon nem lehet nagyobb, mint amit a víz körforgásában emiatt bekövetkező változások ne tudnának kompenzálni (más szóval a vízkivétel hatásterületén a vízmérleg hosszú távú egyensúlya fenntartható, nincs folyamatos készletcsökkenés),
- az emberi hatásra a vízforgalomban bekövetkező változások nem okoznak az érintett ökoszisztémák működésében zavart, vagyis a csökkenő talajvízpárolgás nem jár együtt a növényzet károsodásával és/vagy a csökkenő forráshozam és felszíni vizeket tápláló elszivárgás nem vonja maga után a vízfolyás vagy a sekély tó vizes ökoszisztémájának

¹ MTA Vízgazdálkodási Kutatócsoport (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)

nem kívánatos átalakulását – hangsúlyozni kell, hogy egyik esetben sem a változások teljes tiltásáról, hanem a degradáció megakadályozásáról van szó,

- a vízkivétel nem indít el olyan vízminőség-változásokat, amelyek hátrányosan érintik a víz felhasználását, az emberi és az ökológiai követelményeket egyaránt szem előtt tartva,
- a felszín alatti víztérbe sem közvetlen, sem közvetett módon nem kerülhet olyan szennyezőanyag, ami a természetes megcsapolási formák (növényzet, vízfolyások) számára káros, vagy a későbbi, vízkivétellel járó hasznosítást kedvezőtlenül befolyásolná – a megelőzés érinti az új tevékenységek engedélyezését és a jelenleg még nem szennyező, de potenciális veszélyt jelentő tevékenységek (technológiák) fokozatos kiváltását (összhangban a talajok védelme és a hulladékgazdálkodás célkitűzéseivel),
- a korábbi tevékenységekből és balesetekből származó szennyezések továbbterjedését meg kell akadályozni, illetve a károkat fokozatosan fel kell számolni,
- kiemelt figyelmet kell fordítani az ivóvízbázisok védőterületein belüli tevékenységekre, illetve a gyógy- és ásványvíz célú felszín alatti vízkivételek mennyiségi és minőségi állapotának megőrzésére, valamint a védett természeti területek egyedi követelményeinek teljesítésére,
- az emberi tevékenységek (szikkasztás, duzzasztás, folyószabályozás, mélyépítési tevékenység, hőszivattyúzás stb.) nem változtathatják meg olyan mértékben a felszín alatti vizek hőmérsékleti, áramlási és potenciál viszonyait, hogy az a természetes és épített környezet bármely elemének működését károsan befolyásolná.
- A vízhasználatokhoz kapcsolódó költségek nem terhelhetők a jövő generációjára, sőt ahol csak lehet a költségeket a használóknak, illetve a szennyezést elkövetőknek kell megfizetniük.

A fenntarthatóság követelménye a 80-as, 90-es évek fordulóján, a dublini, majd a rioi konferencián jelent meg először, mint a környezetvédelem alapvető törekvése. Mind nemzetközi, mind hazai szinten számos olyan jogszabály született, amely a fenntarthatóságot, mint alapelvet tekintette. Ide sorolhatóak a 90-es években kiadott EU irányelvek, amelyek egy-egy tevékenységi kört szabályoztak (pl. a szennyvízelhelyezés, nitrát- és peszticidhasználat). Magyarországon pedig a három jelentős, a vízgazdálkodásról, a környezetvédelemről és a természetvédelemről szóló törvényünk említhető, és ennek

jegyében fogalmazta meg a célkitűzéseket és feladatokat a Nemzeti Környezetvédelmi Program is.

Az első átfogóan szabályozó joganyagnak a 2000. decemberében kiadott EU Víz Keretirányelv tekinthető, amely a fentiekben megfogalmazott feltételrendszer majdnem minden elemét érinti (az utánpótlódás és a természetes védőképesség védelme csak közvetve szerepel a célkitűzések között, illetve a vízállásemelkedéshez és hőmérsékletváltozáshoz kapcsolódó problémákkal nem foglalkozik).

Az ún. környezeti célkitűzések között szerepelnek a felszín alatti vizek állapotát befolyásoló emberi tevékenységekre vonatkozó követelmények:

- a vízkivételek szabályozása a környezetvédelmi szempontok figyelembevételével megállapított hasznosítható készlet alapján,
- a visszasajtolás és a talajvízdúsítás ellenőrzése,
- a szennyezőanyagok felszín alatti vizekbe jutásának megakadályozása, illetve korlátozása olyan mértékben, hogy a felszín alatti vizek minősége tartósan ne romoljon,
- a balesetektől származó szennyezések megelőzése és felszámolása;

és magára az állapotra vonatkozó előírások:

- a jó mennyiségi állapot azt jelenti, hogy a vízkivétel nem haladhatja meg a hasznosítható készletet (a sokévi utánpótlódás, csökkentve a felszín alatti vizektől függő szárazföldi ökoszisztémák és a felszíni vizek számára szükséges vízmennyiséggel), illetve nem indukálhat olyan vízminőségváltozást, amely akadályozza a jó kémiai állapot teljesítését,
- a jó kémiai állapotról akkor beszélhetünk, ha a kémiai komponensek határértéke kisebb, mint a kockázatelemzés alapján megállapított határértékek, illetve nem tapasztalható tartós vízminőségromlás (olyan esetekben sem, amikor a szennyezettség még nem éri el a környezeti határértéket),
- a védett területek esetében (ivóvízbázisok védőidomai és a felszín alatti vizek állapotára érzékeny védett természeti területek) a védetté nyilvánítás céljainak megfelelő állapotok fenntartása a cél, ami implicit módon tartalmazza a lakosság ivóvízigényének hosszú távú biztosítását is.

A környezeti célkitűzések teljesítésének határideje 2015. Indokolt esetben a határidő kitolható, illetve enyhébb környezeti határértékek is alkalmazhatók, azzal a feltétellel, hogy a szennyezés nem terjed tovább, és nem veszélyeztet vízhasználatokat. Az eltéréseket azonban megfelelően indokolni és dokumentálni kell. Nincs szó tehát az elvi szigorúság és az elnéző gyakorlat disszonanciájáról.

A Keretirányelv gyakorlati megvalósításával kapcsolatban még számos nyitott kérdés adódik, az előírások sok esetben nem elegendően konkrétak. A részletező munka jelenleg is tart; egyrészt útmutatók adnak ajánlásokat a végrehajtáshoz, másrészt egy felszín alatti vizekkel foglalkozó leányirányelv kidolgozása folyik, amelynek célja a jó kémiai állapot megvalósításának részletes szabályozása.

A hazai jogszabályok jórészt már ma is megfelelnek, de a 2003. végéig végrehajtandó módosításokkal együtt mindenképpen meg fognak felelni az EU Víz Keretirányelv előírásainak. A kiegészítésekkel lehetőség van a hazai sajátosságoknak megfelelő további előírásokra is. Ez utóbbi körbe tartoznak az utánpótlódási viszonyok és a természetes védettség megőrzését célzó követelmények, illetve a felszín alatti vizek hőmérsékleti, áramlási és potenciál viszonyait befolyásoló emberi tevékenységekre vonatkozó előírások.

További jelentős előrelépésre van azonban szükség a hatékony megvalósításban. Világosan érezhető az alapelvek gyakorlati alkalmazására való törekvés - a cél a problémák egységes, rendszerezett és tervszerű kezelése (szabványosítás és intézkedési programok). A végrehajtás fontos szempontja a megvalósíthatóság és a hatékonyság, ami a gyakorlatban kiemelt szerephez juttatja a közgazdasági eszközöket és alapelveket: a költség-hatékonyságot, a költség-megtérülést és a szennyező fizet elvet. A közgazdasági szabályozók másik célja a távolabbi célkitűzések felé mutató környezetkímélő, takarékos megoldások elősegítése.

A hatások előrejelzése és a körülmények változása számos bizonytalanságot jelent, ezért a célkitűzések megvalósítása során alapelveként kell kezelni a megelőzést és az elővigyázatosságot.

Az állapotra vonatkozó célkitűzések teljesítésének ellenőrzése, illetve az intézkedések hatásainak értékelése miatt jelentősen nő a monitoring szerepe. A tevékenységekhez

kapcsolódó változások megfigyeléséhez szükséges célra orientált monitoring kialakításában jelentős fejlesztésekre van szükség.

A feladatok komplexek, a megoldás igényli a mennyiségi és minőségi kérdések együttes kezelését, a felszíni és felszín alatti vizek egymásrahatásának figyelembevételét, a közgazdasági szempontok beépítését. A Keretirányelvben nem szerepel, de a felszín alatti vizek védelme hatékonyan csak a földtani közeg (beleértve a talajt is) védelmével összehangoltan oldható meg.

A jövő vízgazdálkodását és környezetvédelmét az integráció és a szubszidiaritás – időnként látszólag egymásnak ellentmondó - követelményeinek együttes alkalmazása jelenti. Az integráció nem csak területi (vízgyűjtőterületi) integrációt jelent, hanem jelenti a közigazgatás különböző területi szintjei közötti koordinációt, a települések együttműködését, a gazdaság különböző szektoraival való kommunikációt, a határmenti kooperációt és a dunai országok közötti együttműködést is. A nemzetközi együttműködésben kiemelt fontosságú az azonos alapelvek szerinti szabályozás és problémák kezelésében jelentkező tervszerűség. Ezt segítik az egyre komolyabb integráló szerepet betöltő nemzetközi egyezmények (Duna- és Helsinkikonvenció).